

The theoretical value was investigated in the process of establishing criteria for the interpretation of the dative by George Y. Shevelov and Yevhen Tymchenko, and clarifying its intentions in case system. The practical significance of the study was defined by possibilities of using the results, achieved in the university study of syntax of Ukrainian and other Slavic and non-Slavic languages.

Common in case-grammatical concepts by George Y. Shevelov and Yevhen Tymchenko is the consideration of the dative through regular compatibility. The difference in the study of the dative by George Y. Shevelov and Yevhen Tymchenko is based on their linguistic paradigms. The analysis of case-morphological researches by the scientists is promising for uncovering the dynamics of grammatical views in all linguistic space, revealing the continuity of linguistic approaches.

Key words: dative, dative person, dative constructive, dependent on valency components dative, contiguous free dative, impersonal composite sentence, active valence, passive valence, verb valence.

УДК 81'367.622

В. П. Олексенко,
*д-р філол. наук, проф.,
Херсонський державний університет
професор кафедри соціальних комунікацій*

ФУНКЦІОНУВАННЯ І СЛОВОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРЕПОЗИТИВІВ КВАНТИТАТИВНО-ОЦІННОЇ СЕМАНТИКИ МІКРО-, МАКРО- В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті простежено функціонування та словотвірний потенціал препозитивів квантитативно-оцінної семантики мікро- та макро- у складі української лексики. На прикладі окремих лексем з'ясовано особливості пристосування їх до словотвірної системи української мови та участь у словотвірних процесах.

Ключові слова: інновації, субстантивні похідні одиниці, квантитативно-оцінне значення, препозитив, словотворчий формант, новотвір, композит, словотвірний процес, словотвірна система.

Розвиток будь-якої мови виявляється передусім у поповненні й удосконаленні її словникового складу, в розгалуженні й уточненні словесних значень

Поповнення сучасної української мови значною кількістю нових лексем, особливе функціонування та засвоєння їх системою мови, їхня словотвірна активність зумовлює всебічне вивчення таких мовних одиниць.

Із-поміж мовознавчих розвідок, що присвячені дослідженню проблеми змін у системі мови, аналізові динаміки розвитку української мови, заслуговують на увагу праці Є. Карпіловської [8], Н. Клименко [10], Д. Мазурик [14], О. Стишова [20], Л. Струганець [21].

Динаміку лексикону виявляє не лише лексика на позначення нових реалій і понять суспільного життя, їхніх ознак і процесів з ними, а й лексика, появу якої в сучасному активному українському лексиконі спричинює дедалі глибша й об'ємніша зміна самих мовних норм, комунікативних настанов мовців. На думку Є. Карпіловської, «обличчя» сучасного українського лексикону формує не тільки лексика, яка становить

результат нових явищ в україномовній категоризації світу, а й нових процесів в аспектуалізації вже категоризованих явищ і понять, їхньому сприйнятті та оцінці, в тому числі й з погляду відповідності зміненим мовним нормам» [7].

Зміна стану й статусу української мови на початку ХХІ сторіччя сприяє активізації в ній інноваційних словотвірних процесів. Розвиток суспільства виявляється виразно й чітко в лексико-семантичному аспекті словотворення, зокрема в поповненні словотвірних типів новими похідними словами, в активізації тих чи тих семантичних розрядів лексики і твірних основ.

Характерним для мови цього періоду є інтенсифікація префіксації, що засвідчує зростання аглютинативності в лінгвальній практиці. Високою продуктивністю у творенні нових префіксальних лексем, на думку О. Стишова, вирізняються іншомовні, насамперед інтернаціональні префікси та префіксоїди. Активізується використання не лише тих словотвірних морфем, що мали високу продуктивність у попередні періоди розвитку української літературної мови (О. Муромцева, В. Русанівський, К. Городенська, А. Чернецька), у новітню добу (Г. Віняр, С. Соколова, К. Ленець, Т. Коць, О. Семенюк Д. Мазурик), а й тих, які раніше мали обмежене використання.

Найбільшою неологічністю в українській мові, як і в більшості слов'янських, відзначаються іменники, оскільки саме вони виконують функцію називання предметів і понять дійсності. **Метою** пропонованої розвідки є аналіз субстантивних інновацій початку ХХІ сторіччя, утворених за допомогою препозитивних іншомовних компонентів із кількісно-оцінним значенням.

Джерелом фактичного матеріалу слугували неологічні словники: 1) словопоказчик авторських неологізмів як додаток до монографії О. Стишова «Українська лексика кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації)» (К., 2005); 2) Нові й актуалізовані слова та значення: Словникові матеріали (2002 – 2010) / Кер. проекту і відп. ред. О. Тищенко, авт. колектив: В. Балог, Н. Лозова, Л. Тименко, О. Тищенко. – К., 2010); 3) Словотвірність незалежної України. 1991 – 2011: Словник / Укл. А. Нелюба. – Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2012. – 608 с.); 4) (А. Нелюба Лексико-словотвірні інновації. 2012 – 2013: Словник / А. Нелюба, Є. Редько [заг. ред. А. Нелюби]. – Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2014. – 172 с.; 5) матеріали інтернет-видань, а також приклади з картотеки автора.

У науковій літературі наголошено на тому, що у творенні слів з іншомовними препозитивними чи постпозитивними компонентами переважає спосіб складання. Слово- та основоскладання здатне точніше, повніше, економніше передати нові поняття, тому цей спосіб розвиває сьогодні високу дериваційну активність. Особливо це стосується творення інновацій із першим незмінним усіченим чи зв'язаним компонентом інтернаціонального походження.

Серед препозитивних елементів, що за останні півсторіччя набули значної словотвірної активності, виділяють групу префіксоїдів квантитативної семантики: **макро-, мікро-** що характеризуються значною абстрагованістю значення. Свого часу мовознавці чимало уваги приділили статусу таких словоелементів, дослідженню ступеня їх словотвірної активності [3; 5]. На думку К. Городенської, іншомовні елементи з кількісно-оцінним значенням мають найвищий ступінь префіксоїдності через їх здатність до десемантизації [5, с. 41].

Префіксоїди **макро-** як зазначають Н. Клименко, Г. Віняр, В. Дяченко, Л. Козак, в українській мові проявляють високу активність і утворюють цілі семантичні мікрополя. Так, на думку Л. Козак, «вони мають яскравий термінологічний характер і виділяються

лише тоді, коли є відповідні безпрефіксні основи або коли ті самі корені приєднують до себе інші префікси чи префіксоїди [12, с.7].

Серед префіксоїдів іншомовного походження найпродуктивнішим є **макро-** (< гр. **macro** – довгий, великий), що у структурі композита реалізує двоє значень: «великий», «довгий» та пов'язаний із вивченням або вимірами великих предметів, величин і є першою частиною складних слів [17, с. 612]. В «Етимологічному словнику української мови» читаємо: «**макро-** перший компонент складних слів – наукових термінів зі значенням «великий» [6, т.4, с.368].

Лексеми з компонентом **макро-** позначають **наукові галузі (вчення): макроеконіміка** – економічна наука, що вивчає взаємозв'язки і пропорції розвитку народного господарства загалом і окремих його галузей [17, с. 612]; **процеси: макроevolюція** – процес еволюції організмів усередині роду, родини та інших систематичних категорій, вищих за вид [Там само]; **частини флори і фауни: макрофауна** – рештки викопних тваринних організмів, які людина бачить неозброєним оком [17, с. 613]; **макрофаги** – клітини сполучної тканини тварин і людини, здатні активно захоплювати і перетравлювати бактерії, рештки загиблих клітин та інші сторонні або токсичні для організму частинки [Там само]; **будову: макромолекула** – сукупність великої кількості атомів, з'єднаних хімічними зв'язками; велика молекула, молекула полімеру [2, с. 505]; **макрорельєф** – великі форми рельєфу (гірські хребти, плоскогір'я, низовини), що визначають загальний характер будови земної поверхні [Там само]; **макроструктура** – будова твердих тіл, яку можна спостерігати простим оком або за незначного збільшення з допомогою лупи [Там само]; Окремі терміни позначають назви **знарядь праці: макроліти** – великі за розмірами, здебільшого прикріплювані до дерев'яних або кістяних держаків, кам'яні знаряддя (свердла, сокири, кирки-мотики), що їх застосовували за мезоліту та неоліту [2, с. 505]; **види риб: макроподи** – рід тропічних і субтропічних риб підряду лабіринтових; деякі види розводять в акваріумах [2, с. 505]; **систему: макросистема** – фізична система, що складається з макротіл, доступних для сприймання органами чуттів [2, с. 505]; **зображення: макрофотографія; природні чинники: макроклімат; зразки: макрошліф; осіб за певною ознакою: макроцефал** – людина з ненормально великою або видовженою спереду назад головою [2, с. 505].

Деякі терміни по-різному трактують у лексикографічних джерелах. Напр.: лексему **макроеконіміка** у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» [2, с. 505] витлумачують як «систему взаємозв'язків різних галузей і сфер промисловості, сільського господарства». У «Словнику іншомовних слів» [17, с. 612] читаємо: «економічна наука, що вивчає взаємозв'язки і пропорції розвитку народного господарства в цілому і окремих його галузей».

Багатозначною є лексема **макросвіт**: 1). Світ дуже великих фізичних величин; 2). перен. Про дійсність, що оточує людину, людей [2, с. 505].

Серед лексем із першим препозитивним елементом **макро-** є чимало таких, що утворюють антонімічні пари зі словами, у складі яких є початкова морфема **мікро-**: **макросвіт** – **мікросвіт**, **макродобриво** – **мікродобриво**, **макроструктура** – **мікроструктура**, **макросистема** – **мікросистема**, **макромолекула** – **мікромолекула**. Іноді аналізовані іменники вступають в антонімічні відношення в межах одного і того самого речення. Напр.: *У системі живлення рослин значення всіх мікродобрив таке ж важливе, як і основних, так званих макродобрив* (Із газети).

Незважаючи на антонімічність елемента **мікро-**, семантика **макро-** дещо вужча, зокрема в ній відсутнє значення певної кількісної частки виміру. Напр.: *Тож вартість*

обробки 1 га є в рази меншою, ніж обробка основними добривами, враховуючи, що більшість **мікродобрив** вносяться одночасно з іншими агрохімікатами і не потребують додаткових технологічних витрат (сайт «Добробут», режим доступу: <http://www.humiplant.com>). "Florenta" КАЛІЙ – концентроване, рідке, монокомпонентне калійне **макродобриво** з високим вмістом калію у вигляді солей органічних кислот (сайт «ЄвроАгроТрейд», режим доступу: <http://euroagrotrade.ub.ua>).

У всіх аналізованих лексемах компонент **макро-** є першим складником, що приєднується до латинських (**макроструктура**, **макротурбуленція**, **макрофункція**); грецьких (**макроекономіка**, **макросистема**); англійських (**макропроцесор**); французьких (**макрорельєф**, **макромолекула**, **макрокоманда**) слів.

Переважна більшість іменників із префіксоїдом **макро-** належить до термінологічної лексики: **біології** (**макроклімат**, **макроорганізм**, **макрофауна**, **макрофлора**, **макроеволюція**, **макроелементи**); **ботаніки** (**макромолекули**, **макроспорофіл**, **макрофілія**, **макроліти**, **макроелементи**); **медицини** (**макроглобулін**, **макроглюсія**, **макрокардія**, **макромолекула**, **макрофагоцит**, **макрофонія**, **макроцефалія**, **макроцит**); **техніки**, **хімії**, **фізики**, **математики** (**макроаналіз**, **макрогеометрія**, **макроклімат**, **макрокорозія**, **макромодель**, **макромолекула**, **макрооб'єкт**, **макроприлад**, **макрознімок**, **макрофізика**, **макрошліф**, **макроелемент**).

У терміносферах утворення з **макро-** здебільшого виступають із протилежним значенням стосовно іменників з **мікро-**: **макрознімок**, **макронаселення**, **макрополе**, напр.: *У пробах води треба підрахувати кількість мікроскопічної флори і фауни, яка є поживою для макронаселення океану* (Із журналу).

У поодиноких випадках утворення з **макро-** засвідчено в мові художньої літератури, зокрема в гумористичних творах, напр.: *І якщо саса – це автономний мікрочас, то замані – макрочас, тобто все, що було до цього, «кладовище часу», за висловом Дж. Мбіті* (Із газети, режим доступу: <http://readbookz.com>).

До продуктивних префіксоїдів належить термінологічний елемент **мікро-** (< гр. **micro** – малий), що означає: а) малий, найдрібніший (**мікрОВИбух**, **мікрОДОЗА**); б) пов'язаний з вивченням або вимірюванням дуже малих предметів, явищ, величин (**мікроаналіз**, **мікрОбар**) [17, с. 639] і є першою частиною складних слів.

В «Етимологічному словнику української мови» читаємо: **мікро-** перший компонент складних слів, що означає «дуже малий» (**мікрОкнига**), «пов'язаний з вивченням дуже малих предметів» (**мікрОаналіз**), «мільйонна частка одиниці міри, названої другим компонентом слова» (**мікрОампер**) [6, т. 3, с. 474].

Н. Клименко зауважує, що «широка комбінаторика цього форманта з іншими основами зумовлена абстрактністю його семантики, що визначає малі розміри, величини, пов'язані з вивченням та вимірюванням дуже малих предметів, явищ, одиниць» [11, с. 198].

Словотвірний тип із префіксоїдом **мікро-** вказує на дуже малі розміри, обсяги об'єктів, реалій, названих твірним словом, пор.: **мікрОавтобус** – дуже малий автобус, **мікрОелемент** – хімічний елемент, що міститься в рослинних і тваринних організмах у дуже малих кількостях; **мікрОклімат** – клімат невеликої ділянки всередині певного географічного ландшафту, **мікрОорганізм** – найдрібніша жива істота рослинного і тваринного походження, яку можна бачити лише під мікроскопом; **мікрОрайон** – невелика частина району, яку виділяють з якою-небудь метою; **мікрОфільм** – зменшена фільмо- або фотокопія чого-небудь. Напр.: *Нагадаємо, ввечері 17 серпня в іспанській Барселоні стався теракт – мікрОавтобус наїхав на перехожих, унаслідок чого загинули вже 15 людей* (Із журналу); *Саме тому мікрОелементи неможливо замінити*

ніякими іншими речовинами, і їх нестача може негативно вплинути на ріст та розвиток рослин (Із газети); Через унікальний **мікроклімат** печери, всі творіння залишаться в першостворенному вигляді назавжди (Із журналу); В Антарктиці знайшли **мікроорганізми**, які поїдають парникові гази (Із журналу); Ця історія сталася на тодішній околиці Києва, тепер уже в **мікрорайоні**, десь років тридцять тому (А. Дімаров).

Префіксоїд використовують для утворення назв **приладів, інструментів, пристроїв**: **мікроманіпулятор** – лабораторний прилад, за допомогою якого здійснюють під мікроскопом операції над дуже дрібними об'єктами [2, с. 528]; **мікробарограф** – прилад для реєстрації малих коливань атмосферного тиску [Там само]; **мікроінструмент** – інструмент дуже малих розмірів для тонких, особливо точних робіт [Там само]; **мікрокалькулятор** – мініатюрний обчислювальний пристрій [Там само]; **мікромом** – прилад, за допомогою якого виготовляють найтонші зрізи тканин (рослинних або тваринних) для мікроскопічного дослідження [Там само]; **мікротон**, **мікрокатор**, **мікротерези**, **мікроперемикач**, **мікротелефон**. Напр.: Колекція старовинних купюр і монет, печатка відомої поміщиці Катерини Балашової, арифмометр, перший **мікрокалькулятор**, побутовий комп'ютер та зразки фальсифікату – ці та інші експонати можна побачити у оновленому музеї історії державної податкової служби Черкаської області (<http://novadoba.com.ua>, 6.07.14); Виконання того чи іншого алгоритма можливо при наявності **мікропроцесора** та пристроїв, в яких зберігається програма (<http://ua.textreferat.com>); префіксоїд зафіксований у **назвах тлумачень, наукових понять**: **мікроесейчик**, **мікрорецензія**, **мікрокоментар** – ... не розумію, чому серед думок такого А.Г. снують **мікроесейчики** чи спогади такого собі Неборака... (ЛУ, 29/08, с. 5); **Мікрокоментар** вкаже клієнту, що у вас є конкретна пропозиція, з якою необхідно ознайомитися (static.2gis.com); **Остання мікрорецензія**, можливо, не здасться такою кричущою, якщо порівнювати її з репліками інших авторів попередніх десятиліть (<http://mari.kiev.ua>); **назвах послуг, систем управління**: **мікрокредит**, **мікромаркетинг** – У рамках програми банк створив такі види кредитних послуг як експрес-кредит, **мікрокредит** та мікролінії (у формі кредитної лінії (<http://www.lvivpost.net>, 15.08.08 14); **Мікромаркетинг** розвивався паралельно з традиційним маркетингом і предметом його розгляду є окремі туристичні підприємства і підприємства туристичної індустрії (<http://tourlib.net>); **назвах одиниць вимірювання малих величин**: **мікробар** – одиниця вимірювання тиску, 10^{-6} бара [7, с. 639]; **мікроампер** – одиниця сили електричного струму, 10^{-6} ампера [Там само]; **мікродина** – одиниця сили [2, с.528]; **мікроміліметр** – те саме, що мікрон [Там само].

Словотвірну активність **мікро-** проявляє у творенні мінералів, організмів: **мікроклін** – мінерал групи калієвих польових шпатів класу силікатів білого, рожевого, сірого, інколи зеленого кольору; **мікроорганізм** – загальна назва тваринних і рослинних організмів, які можна побачити під мікроскопом; **мікропорит** – силікатний теплоізоляційний дрібнопористий матеріал; **мікротомі** – білковоліпоїдні тільця клітини субмікроскопічної структури, багаті на рибонуклеїнову кислоту; **мікроспора** – менша спора вищих різноспорових рослин, з якої розвивається чоловічий заросток, наприклад, пилок у квіткових рослин; **мікрочастинка** – частина дуже малої маси (елементарні частинки, атомні ядра, атоми, молекули); **мікрофлора** – сукупність мікроорганізмів, що існують у певному середовищі – у ґрунті, воді, повітрі, харчових продуктах, організмі людини, тварин і рослин; **мікроелементи** – хімічні елементи, що містяться в рослинних і тваринних організмах у дуже малих кількостях (у тисячних

частках відсотка) і які входять до складу ферментів, вітамінів, гормонів та інших біологічно активних сполук; ця лексема має ще значення – мініатюрні деталі (транзистори, діоди), призначені для застосування в мікромодулях, меншу активність проявляє у назвах хвороб: *мікроінсульт*, *мікроінфаркт*; позначає **територію, простір, приміщення**: *мікрорайон* – комплекс житлових будинків і системи закладів культурно-побутового обслуговування, які задовольняють щоденні потреби населення [17, с. 641], *мікрорельєф* – рельєф місцевості з коливанням висот до кількох метрів [2, с. 529], *мікроклімат* – клімат невеликої ділянки земної поверхні, зумовлений специфікою місцевості [2, с. 528]; **наукові галузі (вчення)**: *мікробіологія* – розділ біології, що вивчає мікроорганізми [Там само]; *мікроелектроніка* – галузь електроніки, що займається створенням електронних пристроїв, блоків і т. ін. в мікромініатюрному виконанні [Там само]; *мікрометрія* – розділ фізики, що вивчає точні виміри лінійних величин, *мікрохімія* – розділ аналітичної хімії, що вивчає і визначає надзвичайно малі кількості речовин [Там само]; **процеси**: *мікроеволюція* – еволюційний процес, що відбувається всередині популяцій [Там само]; *мікросейсми* – коливання земної поверхні незначної амплітуди, зумовлені переважно атмосферними процесами (дією циклонів, тайфунів тощо), *мікрофотографія* – фотографування мікроскопічних об'єктів за допомогою фотокамери, з'єднаної з мікроскопом, а також зображення, виготовлене в цей спосіб, *мікрофотокопіювання* – виготовлення мікрофотокопій, мікрофільмування; *мікрофільмування* – виготовлення на світлочутливій плівці мікрофільмів і мікрофотокопій [Там само]; **речовини та матеріали**: *мікродобриво* – добриво, основним чинником якого є мікроелементи, що потрібно рослинам у дуже малих кількостях (Купрум, Бор, Манган, Цинк та ін.), *мікродомішки* – речовини, що входять до складу інших речовин у дуже малих дозах, *мікроелементи* – хімічні елементи, що містяться в рослинних і тваринних організмах у малих дозах [2, с. 529]; *мікропорит* – силікатний теплоізоляційний дрібнопористий матеріал [17, с. 642]; *мікрошпон* – тонкий деревинний матеріал для облицювання поверхонь, фанерування меблів; **методи дослідження**: *мікроскопія* – практична наука, що вивчає будову і використання мікроскопа, вивчення чого-небудь за допомогою мікроскопа, *мікрометрія* – сукупність методів вимірювання лінійних розмірів тіл [2, с. 528]; **осіб за фахом чи виконуваною ними роботою**: *мікробіолог* – фахівець із мікробіології, *мікрорізьбяр* – майстер з різьби по дуже дрібних предметах [2, с. 529]; *мікрохімік* – фахівець із мікрохімії [Там само]; **транспортні засоби**: *мікроавтобус* – багатомісний легковий автомобіль [Там само]; *мікроавтомобіль* – малолітражний автомобіль, *мікромотоцикл* – легкий мотоцикл, різновид мопеда, *мікроролер* – невеликий ролер [Там само].

Деякі утворення з компонентом **мікро-** відзначаються багатозначністю. Напр.: *мікроекономіка* – 1) система виробничих підприємств і підприємств послуг, що безпосередньо задовольняють потреби населення в товарах і послугах; 2) економічна наука, що вивчає взаємозв'язки та пропорції в межах окремої ланки виробництва чи окремого підприємства, господарства [2, с. 528]. У «Словнику іншомовних слів» [17] це слово зафіксовано тільки з другим значенням.

Полісемія властива й іншим лексемам. Пор.: *мікроклімат* – 1) клімат невеликої ділянки земної поверхні, зумовлений специфікою місцевості; 2) сукупність погодних умов (температура, вологість повітря і т. ін.), що створюються в приміщенні, на якій-небудь обмеженій території для нормального самопочуття людей, тварин, розвитку рослин й т. ін.; 3) *перен.* про характер відносин між ким-, чим-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь у тому чи тому (порівняно невеликому) колективі, суспільстві й т. ін. *Моральний мікроклімат. Духовний мікроклімат* [2, с. 528]; *мікроліти* – (одн.

мікроліт) – 1) дрібні голчасті або пластинчасті кристали, властиві основним масам ефузивних порід; 2) дрібні кам'яні знаряддя певної геометричної форми (трикутника, трапеції, сегмента та ін.), створені первісною людиною в епоху мезоліту [Там само]; *мікросвіт* – 1) світ дуже малих фізичних величин; 2) *перен.* про вузьке, обмежене коло людей, невеликий колектив, який існує, живе за своїми правилами, законами; 3) *перен.* внутрішній світ окремої людини, її думки, почуття і т. ін. [Там само].

Утворення з компонентом **мікро-** часто мають синонімічні відповідники з компонентом **міні-**, наприклад, *мікроавтомобіль* – *міні-автомобіль*, *мікроанкета* – *міні-анкета*, *мікроспектакль* – *міні-спектакль*, *мікрокомп'ютер* – *міні-комп'ютер*, *мікромодель* – *міні-модель* та ін. Ці утворення синонімічні в значенні «малий, зменшений», хоч їх значення не вичерпується цим. **Мікро-** має такі ЛСВ: 2) пов'язаний із вивченням дуже малих величин (*мікроаналіз*, *мікробарограф*); 3) «мільйонна частка одиниці міри, яка названа другою частиною складання» (*мікроампер*, *мікрвольт* та ін.). Лексеми з компонентом **міні-** мають також друге значення – «дуже короткий», що реалізується в сполученні з назвами предметів одягу: *міні-пальто*, *міні-шубка*. До речі, це значення стало можливим і в утвореннях із **мікро-** у зв'язку з появою наприкінці ХХ ст. утворень *мікроспідниця* у тому самому значенні, що й *міні-спідниця*.

Антонімію аналізованих лексем спостерігаємо, зіставивши їх з утвореннями на **макро-**: *мікроеволюція* – *макроеволюція*, *мікроекономіка* – *макроекономіка*, *мікроклімат* – *макроклімат*, *мікрокосмос* – *макрокосмос*, *мікроліти* – *макроліти*, *мікросвіт* – *макросвіт*, *мікросистема* – *макросистема*, *мікроструктура* – *макроструктура*, *мікропроцесор* – *макропроцесор*, *мікроцефал* – *макроцефал*. Напр.: *мікроеволюція* – еволюційний процес, що відбувається всередині популяцій [2, с. 528]; *макроеволюція* – процес еволюції організмів всередині родини та інших систематичних категорій, вищих, ніж вид [2, с. 505]; *мікроструктура* – будова твердих тіл, зокрема металів, що її можна спостерігати лише за допомогою оптичного або електронного мікроскопа [2, с. 529]; *макроструктура* – будова твердих тіл, яку можна спостерігати простим оком або за незначного збільшення з допомогою лупи [2, с. 505].

Усічені основи **мікро-**, **макро-** містять ознаки протилежності розміру, вираженого другим компонентом: *мікроідентифікація* – ідентифікація за конкретними ознаками; протил. *макроідентифікація*; *макроідентифікація* – ідентифікація за загальними ознаками; протил. *мікроідентифікація*. Напр.: *Якщо ж розглядати ідентифікаційні практики самого поняття територіальної ідентичності у вертикальному вимірі, за висхідною (від мікроідентифікації з «малою батьківщиною» до макроідентифікації із, приміром, «загально-імперським громадянством»), то в цій ієрархії знайдеться місце і для національної (громадянської), і для етнічної ідентичності* (<http://ji.lviv.ua>).

Коло сполучуваності форманта **мікро-**, – зауважує О. Безпояско, – раніше обмежувалося основами термінів [1, с. 33]. Дальший розвиток суспільства спричинив появу нових малих величин, що зумовило і розширення сфери вживання цього форманта. Спочатку він додавався тільки до слів іншомовного походження: латинських (*мікроабсцес*, *мікрофлора*, *мікроелемент*, *мікрокапсула*, *мікрокультура*); грецьких (*мікробіологія*, *мікросхема*, *мікроспора*); французьких (*мікрозонд*, *мікроманіпулятор*, *мікроорганізм*, *мікрорайон*); англійських (*мікрофільм*, *мікросканер*, *мікропринтування*).

У кінці ХХ – початку ХХІ ст. компонент дедалі частіше став додаватися до слів рідномовних: *мікворосинки*, *мікродобриво*, *мікрвимикач*, *мікродвигун*, *мікродобавка*, *мікродослідження*, *мікрополіт*, *мікрооб'єм*, *мікропам'ять*, *мікрословник*,

мікроволокно. Напр.: Для запобігання стресових факторів рекомендується додавати у бакову суміш з пестицидами та мікроелементами **мікр**одобриво Актив-Харвест Полімікс (<https://market.imperiya-agro.com>); Цього разу ми завітали до дизайн-бюро «Хочу раю» (Hochu rayu), де у невеличкому приміщенні команда дизайнерів створює **мікр**освіти для інших й перш за все для себе (Із газети).

Досить вільно і широко префіксоїд сполучається з конкретними іменниками: **мікро**автобус – автобус невеликих розмірів; **мікро**модуль – мініатюрний модуль – блок радіоелектронної апаратури, що складається з декількох мініатюрних деталей (мікроелементів); **мікро**фільм – фотокопія документа, рукопису, книги тощо, виконана на фотоплівці зі зменшенням у десятки і сотні разів; **мікро**книга, **мікро**лампа, **мікро**комп'ютер, **мікро**об'єктив, **мікро**фотографія, **мікро**фотознімок.

Значною кількістю представлені також абстрактні іменники, що означають назви процесів, результати дії, властивостей і характеризуються додатковим значенням зменшеності: **мікро**утворення, **мікро**шум. Напр.: У будь-якому хворому організмі виникають **мікро**утворення, які, як простягнуті руки, захоплюють цілющі світлові промені, а отримавши їх, орган починає швидко позбавлятися від хвороби (<http://centervasilenko.ua>).

Більшість новотворів засвідчують використання префіксоїда **мікро**- в терміновотворенні (**мікро**біосейсмополігон, **мікро**сейсморайонування, **мікро**бульба, **мікро**лептон, **мікро**землетрус, **мікро**педіатрія, **макро**рівень). Напр.: До речі, основою моделі стала ідея А.Охатріна про розумні «**мікро**лептони», що заповнюють матеріальний світ (Із журналу).

Досить поширеними в технічній термінології є іменники з **мікро**-, що означають назви різних приладів, пристроїв, машин: **мікро**голка, **мікро**генератор, **мікро**двигун, **мікро**літак, **мікро**прилад. Напр.: Пластир з **мікро**голками, розміром близько одного квадратного сантиметра, чіпляють на оголену шкіру (<http://www.movementhealth.org>); На початку сеансу корекції станція.. з допомогою спеціальної оптичної системи і **мікро**двигунів була орієнтована на Сонце (Із газети).

Наведені ілюстрації свідчать, що компонент **мікро**- не дає чіткої вказівки на терміносистему. Він уживається в суспільно-політичній лексиці (**мікро**Соловки, **мікро**Сандармохи), виробничо-професійній (**мікро**бюстик, **мікро**кредит, **мікро**комп'ютер), побутовій (**мікро**холодильник). Наприклад: Ми все ще розвінчуємо звірства сталінізму і не зауважуємо, що країна на наших очах стрімко обертається на легалізований ГУЛАГ, що **мікро**Соловки і **мікро**Сандармохи відбуваються серед білого дня, на вулицях, біля під'їздів і в підвороттях будинків, на дорожніх трасах тощо (ЛУ, 48/06, с. 6); Він протягує долоню, і я опускаю в неї льодовий **мікро**бюстик Грушевського, який уже почав танути (ЛУ, 27/08, с. 4).

Початкова морфема **мікро**- сполучається з твірними основами, до складу яких входить ще який-небудь препозитивний іншомовний елемент: **мікро**електрозварювання, **мікро**електродвигун, **мікро**радіоприймач, **мікро**фотоустановка, напр.: Конструктивно «бджілка» являє собою електричний вібратор з **мікро**електродвигуном, що живиться від батарейок (Із журналу). Це свідчить про більші можливості поєднання компонента **мікро**- з основами різної структури і семантики.

Утворення з **мікро**-, другим компонентом яких є іменники з конкретним значенням, називають предмети нестандартно малих розмірів: **мікро**книга, **мікро**містечко, **мікро**плівка. Напр.: ... Княжичі, хто не знає – **мікро**містечко із будівель бандитсько-партійної сотні (<http://30seconds.com.ua>).

Чіткість семантики, вільне поєднання елемента **мікро-** з конкретними й абстрактними іменниками сприяє зростанню продуктивності таких утворень у нейтральному і розмовному стилях. Вони мають яскравий відбиток індивідуального словотворення і досить часто вживаються в гумористичних творах, пародіях і служать для іронічно гострої характеристики явищ, предметів, понять: *мікровітер, мікродощ, мікролюдина, мікросуспільство*.

Словотвірне гніздо з префіксоїдом **мікро-** поповнюється неологізмами: *мікрокатастрофа, мікрокредит, мікроконфлікт, мікрорайонування, мікрофотознімання, мікрофотокопіювання* тощо.

Отже, розвиток науки і техніки, необхідність називання нових наукових, технічних, суспільних понять і явищ, зростання торговельних, економічних та культурних зв'язків між народами, збільшення кількості перекладної наукової та художньої літератури сприяє посиленню міжмовного взаємовпливу, взаємообміну не лише лексичними одиницями, а й словотвірними моделями, а також збагачення словникового складу української мови запозиченнями, іншомовними лексичними одиницями-морфемами.

Зафіксований нами фактичний матеріал ілюструє перевагу у творенні лексичних одиниць, покликаних виконувати передусім номінативну функцію, що безпосередньо пов'язано з потребами суспільства у виникненні інновацій.

Література

1. *Безпояско О.К.* Іншомовні префікси в українській мові // Українська мова і література в школі. – 1979. – №7. – С. 28 - 33.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та СД) [Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВПФ «Перун» 2003. – 1440 с.
3. *Віняр Г.М.* Розвиток системи дериваційних засобів на базі кореневих морфем / Г.М. Віняр // Вісник Житомирського педагогічного університету. – Житомир, 2004. – Вип. 14. – С. 210 – 214.
4. *Городенська К.Г.* Префікси і префіксоїди в українській мові / К.Г. Городенська // Мовознавство. – 1986. – № 1. – С. 36-41.
5. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні: [гол. ред. О. Мельничук]. – К.: Наукова думка, 1982 – 2006. – Т. 1 – 5.
6. *Карпіловська Є. А.* Функціональний потенціал та підтримка мовних інновацій // Лінгвістичні студії: зб.наук.праць. Вип.15/ укл.: А.Загнітко (наук.ред) та ін.. – Донецьк: ДонНУ, 2007 с.402 (406).
7. *Карпіловська Є. А.* Динаміка сучасної української мови в словниках нового покоління (проект серії словників нової української лексики / Є. А. Карпіловська // Українська мова. – 2004. – №3. – С. 3-29.
8. *Клименко Н. Ф.* Неологізування в українській мові в часи глобалізації / Н. Ф. Клименко // V Міжнародний конгрес Міжнародної асоціації українців. Мовознавство. – Чернівці: Рута, 2003. – С.38-42.
9. *Клименко Н.Ф.* Морфемні структури слів у сучасній українській мові / Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська // Мовознавство. – 1991. – № 4. – С. 10 – 21.
10. *Козак Л.В.* Українська електротехнічна термінологія (словотвірний аспект): дис. ...канд. філолог. наук: 10.02.01 «Українська мова» / Л.В. Козак. – Дніпропетровськ, 2002. – 171 с.
11. *Мазурик Д.В.* Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.) / Д.В.Мазурик // Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Л., 2002.

12. Словник іншомовних слів / Уклад. Л.О. Пустовіт. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
13. *Стишов О.А.* Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О.А. Стишов. – [2-ге вид., переробл.]. – К.: Пугач, 2005. – 388 с. – Бібліогр.: С. 289 – 331.
14. *Струганець Л. В.* Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття / Л. В. Струганець. – Тернопіль, 2002.

References

1. Bezpoiasko, O.K. *Foreign-language prefixes in the Ukrainian language* // Ukrainian language and literature at school [Inshomovni prefiksy v ukrainskii movi], No. 7, P. 28 - 33.
2. *Great explanatory dictionary of the contemporary Ukrainian language (with additions)* [Compiler and Ch. Ed. V.T. Busel] [Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy], Perun, Kyiv, Irpin, 2003, 1440 p.
3. Viniar, H.M. *Development of the system of derivative means on the basis of root morphemes* // Visnyk of Zhytomyr Pedagogical University [Rozvytok systemy deryvatsiinykh zasobiv na bazi korenevnykh morfem], Zhytomyr, Issue 14, P. 210 - 214.
4. Horodenska, K.H. *Prefixes and prefixoides in the Ukrainian language* // Linguistics [Prefiksy i prefiksoidy v ukrainskii movi], No. 1, P. 36-41.
5. *The etymological dictionary of the Ukrainian language: in 7 Vol. (1982-2006)* [Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: v 7 t.], Academy of Sciences of the USSR, Institute of Linguistics named after O.O. Potebnia, [Ch. Ed. O. Melnychuk], Naukova Dumka, Kyiv, Vol. 1 - 5.
6. Karpilovska, Ye. A. *Functional Potential and Support for the Language Innovations* [Funktsionalnyi potentsial ta pidtrymka movnykh innovatsii] // Linguistic Studies: Collection of Sciences Studies, Vol. 15, Compiler A.Zahnitko and others, DonNU, Donetsk, p.402 (406).
7. Karpilovska, Ye. A. *Dynamics of modern Ukrainian language in the dictionaries of the new generation (a draft of a series of dictionaries of the new Ukrainian vocabulary* [Dynamika suchasnoi ukrainskoi movy v slovnykakh novoho pokolinnia (proekt serii slovnykiv novoi ukrainskoi leksyky] // Ukrainian language, No. 3, P. 3-29.
8. Klymenko, N.F. *Neologization in the Ukrainian language during the times of globalization* [Neolohizuvannia v ukrainskii movi v chasy hlobalizatsii] // 5th International Congress of the International Association of Ukrainianists. Linguistics, Ruta, Chernivtsi, P. 38-42.
9. Klymenko, N.F. *Morph family structure of words in the modern Ukrainian language* [Morfemni struktury sliv u suchasni ukrainskii movi] // Linguistics, No. 4, P. 10 - 21.
10. Kozak, L.V. *Ukrainian Electrotechnical Terminology (word-building aspect): diss. ... Candidate of Philology: 10.02.01 "The Ukrainian language"* [Ukrainska elektrotekhnichna terminolohiia (slovotvirnyi aspekt)], Dnipropetrovsk, 171 p.
11. Mazuryk, D.V. *Innovative processes in the vocabulary of modern Ukrainian literary language (90s of the 20th century)* [Innovatsiini protsesy v leksytsi suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy (90-i roky XX st.)] // Author's abstract... Dis ... Candidate of Philology, Lviv.
12. *Dictionary of foreign words* [Slovnyk inshomovnykh sliv] / Compiler L.O. Pustovit, Dovira, Kyiv, 2000, 1018 p.

13. Styshov, O.A. *Ukrainian vocabulary of the late 20th century (based on the language of the media)* [Ukrainska leksyka kintsia XX stolittia (na materiali movy zasobiv masovoi informatsii)] [2nd ed., reworked], Puhach, Kyiv, 388 p.; Bibliographer: P. 289 - 331.

14. Struhanets, L.V. *Dynamics of lexical norms of the Ukrainian literary language of the 20th century* [Dynamika leksychnykh norm ukrainskoi literaturnoi movy XX stolittia], Ternopil.

В. П. Олексенко,

*Херсонский государственный университет
кафедра социальных коммуникаций*

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ И СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ПРЕПОЗИТИВОВ КВАНТИТАТИВНО-ОЦЕНОЧНОЙ СЕМАНТИКИ В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье прослеживается функционирование и словообразовательный потенциал препозитивов квантитативно-оценочной семантики микро- и макро- в составе украинской лексики. На примере отдельных лексем выяснены особенности приспособления их к словообразовательной системе украинского языка и участие в словообразовательных процессах.

Ключевые слова: инновации, субстантивные производные единицы, квантитативно-оценочное значение, препозитив, словообразовательный формант, новообразование, композит, словообразовательный процесс, словообразовательная система.

V.P. Oleksenko,

*Kherson State University,
Department of Social Communications*

FUNCTIONING AND WORD-BUILDING POTENTIAL OF PREPOSITIVES OF QUANTITATIVE-EVALUATIVE SEMANTICS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

The article deals with the functioning and word-building potential of prepositives of quantitative- evaluative semantics as part of the Ukrainian vocabulary. The peculiarities of lexeme adapting to the word-building system of the Ukrainian language and participation in word-building processes were clarified based on the definite lexemes.

It is traced that lexicon dynamics is caused not only by the vocabulary showing new realities and concepts of social life, their features and processes with them, but also by the vocabulary, the appearance of which in the modern active Ukrainian vocabulary forced by an ever deeper and more extensive change of the language norms, communicative speakers' guides. The development of society is manifestly and clearly comes out in the lexical-semantic aspect of word-building, in particular, in the replenishment of word-building types with new derivative words, in activating definite semantic classes of vocabulary and derived stems. Various means of word-formation with foreign language prepositive or postpositive components are described.

Key words: innovations, substantive derivative units, quantitative-evaluative meaning, prepositive, word-building formant, neologism, composite, word-building process, word-building system.